

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) นิยามและพัฒนากรอบแนวคิด (conceptual framework) ของ “การบดบังทางวัฒนธรรม” (cultural obscuration) เพื่อใช้อธิบายพลวัตของวัฒนธรรมร่วมสมัย 2) วิเคราะห์และสังเคราะห์กระบวนการของการบดบังทางวัฒนธรรมในสามระดับ ได้แก่ ระดับเปลือก (surface obscuration) ระดับความหมาย (meaning obscuration) และระดับโครงสร้าง (structural obscuration) เพื่ออธิบาย “วัฒนธรรมในสถานะไม่ตรงปก” และ 3) ต่อยอดแนวคิดดังกล่าวสู่การสร้างสรรคงานศิลปะเพื่อสะท้อนกรอบแนวคิด “การบดบังทางวัฒนธรรม” (cultural obscuration) บทความนี้ใช้การวิจัยเชิงคุณภาพประเภทการวิจัยเชิงแนวคิดและการตีความ (conceptual and interpretive research) โดยใช้ข้อมูลทุติยภูมิจากเอกสารวิชาการ ทฤษฎีด้านวัฒนธรรมศึกษา งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และกรณีศึกษาจากชุมชนลุ่มน้ำหมัน อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย ร่วมกับการตีความเชิงศิลปะผ่านงานศิลปะจัดวาง (installation art)

ผลการศึกษาพบว่า แนวคิด Cultural Obscuration สามารถใช้อธิบายสถานะที่วัฒนธรรมยังคงดำรงอยู่ในเชิงรูปแบบ แต่ความหมาย คุณค่า หรือสาระภายในกลับถูกกลบซ่อน ปิดเบียด หรือถูกจัดการ โดยการบดบังดังกล่าวเกิดขึ้นในสามระดับสำคัญ ได้แก่ 1) ระดับเปลือก ซึ่งให้ความสำคัญเพียงรูปแบบและสัญลักษณ์ภายนอก 2) ระดับความหมาย ซึ่งผู้คนยังคงรับรู้วัฒนธรรมเหมือนเดิมแต่แก่นความหมายได้แปรเปลี่ยนไป และ 3) ระดับโครงสร้าง ซึ่งความหมายของวัฒนธรรมถูกกำหนดและใช้เป็นเครื่องมือเชิงอำนาจจนเกิดสถานะ “ลับ-ลวง-พราง” ผลการวิเคราะห์ยังชี้ให้เห็นว่า แนวคิด Cultural Obscuration มีความแตกต่างจากแนวคิดอำนาจนำทางวัฒนธรรม (cultural hegemony) การครอบครองทางวัฒนธรรม (cultural appropriation) และการแปรเปลี่ยนทางวัฒนธรรม (cultural transformation) ตรงที่สามารถอธิบาย “สถานะการดำรงอยู่ภายใต้ความหมายใหม่” หรือวัฒนธรรมในสถานะ “ไม่ตรงปก” ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น นอกจากนี้ ผลการสร้างสรรคงานศิลปะจัดวางยังสะท้อนให้เห็นว่า ศิลปะสามารถทำหน้าที่เป็นเครื่องมือในการเปิดเผยความหมายที่ถูกบดบัง และกระตุ้นการตระหนักรู้ต่อพลวัตของวัฒนธรรมร่วมสมัยได้ ทั้งในมิติของการตีความ การสื่อสาร และการตั้งคำถามต่อความหมายของวัฒนธรรมในยุคโลกาภิวัตน์

คำสำคัญ : การบดบังทางวัฒนธรรม, การจัดการความหมาย, วัฒนธรรมในสถานะไม่ตรงปก, ระดับการบดบังทางวัฒนธรรม, ศิลปะจัดวาง, พลวัตทางวัฒนธรรม

Culture in a State of Non-Correspondence: Toward the Development of a Theory of Cultural Obscuration

Suvinai Intarasak ¹

Phuwanart Rattnarangsikul ²

Received : March 23, 2026

Revised : May 22, 2026

Accepted : May 29, 2026

¹ Doctoral Candidate, Culture Based Design Arts (Ph.D), Faculty of Decorative Arts, Silpakorn University,
Email: suvinai_in@mutto.ac.th

² Assistant professor Dr., Culture Based Design Arts (Ph.D), Faculty of Decorative Arts, Silpakorn University,
E-mail: drphuwanart@gmail.com

Abstract

This article aims to 1) define and develop the conceptual framework of “Cultural Obscuration” as an approach for explaining the dynamics of contemporary culture; 2) analyze and synthesize the processes of cultural obscuration in three levels—Surface Obscuration, Meaning Obscuration, and Structural Obscuration—in order to explain the condition of “culture in a state of non-correspondence”; and 3) extend the concept toward artistic creation to reflect the conceptual framework of Cultural Obscuration. This study employs a qualitative approach through Conceptual and Interpretive Research, utilizing secondary data from academic literature, theories in cultural studies, related research, and case studies from the Man River Basin communities in Dan Sai District, Loei Province, together with artistic interpretation through installation art.

The findings reveal that the concept of Cultural Obscuration can explain conditions in which culture continues to exist in visible forms while its meanings, values, and inner essence are concealed, distorted, or manipulated. The obscuration occurs across three major levels: 1) Surface Obscuration, where attention is focused primarily on external forms and symbols; 2) Meaning Obscuration, where people continue to perceive culture as unchanged although its inner meanings have shifted; and 3) Structural Obscuration, where cultural meanings are controlled and instrumentalized through structures of power, resulting in conditions of concealment, distortion, and manipulation. The analysis further demonstrates that Cultural Obscuration differs from existing concepts such as Cultural Hegemony, Cultural Appropriation, and Cultural Transformation in that it more clearly explains the condition in which culture persists under newly constructed meanings, or what is described in this study as “culture in a state of non-correspondence.”

In addition, the installation art created in this study reflects the potential of art as a medium for revealing obscured meanings and fostering awareness of the dynamics of contemporary culture through interpretation, communication, and critical reflection on cultural meanings in the age of globalization.

Keywords: cultural obscuration, meaning management, culture in a state of non-correspondence, levels of cultural obscuration, installation art, cultural dynamics

ในกระแสโลกสมัยใหม่ วัฒนธรรมถูกกดทับและผลักดันให้แปรเปลี่ยนอยู่ตลอดเวลา ภายใต้พลวัตของ ความเชื่อ ระบบเศรษฐกิจ การเมือง และอิทธิพลจากกระแสโลกาภิวัตน์ วัฒนธรรมนั้นไม่เคยหยุดนิ่ง แต่ดำรงอยู่ในสถานะที่เปลี่ยนแปลง ปรับตัว และสื่อความหมายใหม่อย่างต่อเนื่อง เหมือนที่องค์กรยูเนสโกได้เน้นย้ำว่า “culture is dynamic, not static” (UNESCO, 2001) การยอมรับความจริงในข้อนี้ ทำให้การศึกษาวัฒนธรรมไม่เพียงมองย้อนหาความดั้งเดิม แต่ต้องมองไปข้างหน้าว่า วัฒนธรรมจะดำรงอยู่และสร้างความหมายได้อย่างไรในโลกที่เปลี่ยนไปอยู่ตลอดเวลา

อย่างไรก็ตาม ปรากฏการณ์ในหลายชุมชนสามารถเห็นได้ว่าวัฒนธรรมไม่ได้เพียงเปลี่ยนไป แต่มีลักษณะถูกบังคับในรูปแบบที่เหมือนกับว่าคงเดิมแต่จริงแล้วมีการเปลี่ยนแปลง เช่น ขบวนการพิธีหรือสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมยังคงถูกสืบสานต่อ แต่แก่นความหมายที่เคยเป็นราก เช่น การเชื่อมโยงกับความเชื่อ จิตวิญญาณ และวิถีชีวิตดั้งเดิม เลือนหายไปและถูกแทนที่ด้วยความหมายใหม่ การจัดงานวัฒนธรรมที่เคยเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน กลายเป็นการสร้างรายได้ ส่งเสริมการท่องเที่ยว หรือเป็นเครื่องมือทางการเมืองและนโยบาย เมื่อเป็นเช่นนั้น วัฒนธรรมจึงดำรงอยู่ในสถานะที่เปรียบเหมือนกับ “หน้ากาก” ที่ปิดบังสาระสำคัญไว้ภายใน

บทความนี้ยกบริบทของพื้นที่ชุมชนลุ่มน้ำหมัน อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย ที่ได้จากการวิจัยเรื่อง สมดุลทางนิเวศวัฒนธรรมสู่ศิลปะการออกแบบ เพื่อถ่ายทอดเนื้อหาทางวัฒนธรรมที่ถูกกดบัง เป็นกรณีศึกษา ซึ่งพบว่าสถานะเช่นนี้ สะท้อนถึงความไม่สมดุลทางนิเวศวัฒนธรรม (cultural ecology) โดยเฉพาะเมื่อโครงสร้างสังคมบางส่วนเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ขณะที่องค์ประกอบบางส่วนในโครงสร้างเปลี่ยนแปลงช้าหรือไม่เปลี่ยนแปลงเลย ความเหลื่อมนี้อาจนำไปสู่การจัดการกับความหมาย (managed meanings) ซึ่งไม่สอดคล้องกับรากเดิม และเปิดช่องว่างให้เกิดสถานะ “ลับ-ลวง-พราง” (สุชาติ สวัสดิ์ศรี, 2552 และ Scott, 2533) เมื่อชุมชนขาดธรรมาภิบาลในการกำกับดูแล วัฒนธรรมอาจกลายเป็นเพียงทรัพยากรที่ถูกหยิบไปใช้เพื่อประโยชน์เฉพาะกลุ่ม โดยที่คนทั่วไปไม่ได้ตระหนักว่า ความหมายแท้จริงกำลังถูก “บดบัง” ดังนั้นแนวคิด “การบดบังทางวัฒนธรรม” (cultural obscuration) จึงถูกยกขึ้นมาเพื่อเป็นกรอบในการอธิบายปรากฏการณ์ดังกล่าว โดยชี้ให้เห็นว่าความเปลี่ยนแปลงอาจดำเนินไปภายใต้เงื่อนไขของความไม่ตรงปกและสามารถถูกนำไปใช้เพื่อวัตถุประสงค์อื่นที่ซ่อนอยู่

บทความเชิงแนวคิดนี้จึงมีเป้าหมายในการนิยามและวิเคราะห์ Cultural Obscuration ในฐานะกรอบการทำความเข้าใจใหม่ ที่ช่วยอธิบายว่าวัฒนธรรมร่วมสมัยดำรงอยู่ในลักษณะ

“หน้ากาก” อย่างไร พร้อมทั้งเสนอว่าการปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมเพื่อตอบสนองต่อสังคมสมัยใหม่ควรตั้งอยู่บนฐานรากดั้งเดิมของตนเอง เพื่อรักษาสมดุลระหว่างพลวัตและความต่อเนื่องทางความหมายในวัฒนธรรม ไม่ให้การเปลี่ยนแปลงกลายเป็นเพียงการปรับตัวตามปัจจัยจากภายนอกหรือเพียงแค่เพราะผลประโยชน์จากเปลือกของวัฒนธรรม

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อนิยามและพัฒนาแนวคิดเชิงทฤษฎี (conceptual framework) ของ Cultural Obscuration ในฐานะกรอบการอธิบายพลวัตของวัฒนธรรมร่วมสมัย ที่สามารถแสดงให้เห็นถึงสถานะ “การดำรงอยู่ภายใต้หน้ากาก” และการบดบังทำให้ “ความหมายไม่ตรงปก” ของวัฒนธรรมในบริบทสังคม
2. เพื่อวิเคราะห์และสังเคราะห์กระบวนการของการบดบังทางวัฒนธรรมในสามระดับ ได้แก่ ระดับเปลือก (surface obscuration), ระดับความหมาย (meaning obscuration) และระดับโครงสร้าง (structural obscuration) ให้เข้าใจกลไกของการแปรเปลี่ยนและการจัดการความหมายที่เกิดขึ้นในสังคม
3. เพื่อต่อยอดแนวคิด Cultural Obscuration สู่การสร้างสรรค์งานศิลปะ ที่สามารถสะท้อนและสื่อสารสถานะ “การบดบังทางวัฒนธรรม” ในเชิงสัญลักษณ์ เพื่อกระตุ้นการตระหนักรู้และการตีความใหม่ต่อความหมายของวัฒนธรรมในยุคโลกาภิวัตน์

วิธีดำเนินการวิจัย

การดำเนินการวิจัยในบทความนี้อยู่บนพื้นฐานของ แนวทางการวิจัยเชิงแนวคิด (conceptual research approach) ซึ่งมุ่งสร้างความเข้าใจเชิงทฤษฎีและพัฒนา “กรอบแนวคิดการบดบังทางวัฒนธรรม” (cultural obscuration) ผ่านการสังเคราะห์องค์ความรู้ที่มีอยู่และการวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบ โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. ลักษณะของการวิจัย

เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative) ประเภท Conceptual and Interpretive Research ใช้ข้อมูลทุติยภูมิ (secondary Data) เป็นหลัก ได้แก่ บทความวิชาการ วารสาร งานวิจัย หนังสือ และเอกสารทางทฤษฎีด้านวัฒนธรรมศึกษา ศิลปะ และสังคมศาสตร์ รวมถึงกรณีศึกษาทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับชุมชนกลุ่มน้ำหมัน อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย ซึ่ง

เป็นบริบทอ้างอิงในการสังเคราะห์และตีความเชิงแนวคิด

2. กระบวนการวิจัย (research process)

ประกอบด้วย 3 ขั้นตอนหลักตามลำดับการพัฒนาแนวคิด ดังนี้

ขั้นที่ 1: การทบทวนวรรณกรรมและกรอบทฤษฎี (literature and theoretical review)

- ทบทวนแนวคิดและทฤษฎีสำคัญที่เกี่ยวข้อง เช่น cultural hegemony, cultural appropriation, cultural transformation และ hidden transcript

- ศึกษางานของ UNESCO (2001) และงานวิจัยทางวัฒนธรรมไทย เช่น (สุชาติ เศรษฐมาลินี, 2552) เพื่อทำความเข้าใจบริบทและช่องว่างขององค์ความรู้เดิม

- วิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบ (comparative analysis) เพื่อตรวจสอบข้อจำกัดของทฤษฎีเดิมในการอธิบาย “สถานะการคงอยู่แต่ไม่ตรงปก” ของวัฒนธรรม

ขั้นที่ 2: การสังเคราะห์เชิงแนวคิด (conceptual synthesis)

- สังเคราะห์ผลจากการทบทวนวรรณกรรม เพื่อสร้าง นิยามเชิงแนวคิด (conceptual definition) ของ Cultural Obscuration

- พัฒนารอบแนวคิด 3 ระดับ ได้แก่ ระดับเปลือก (surface obscuration), ระดับความหมาย (meaning obscuration) และระดับโครงสร้าง (structural obscuration) เพื่อแสดงพลวัตของการดับงทางวัฒนธรรมในมิติต่าง ๆ

- วิเคราะห์เชิงตรรกะ (analytical reasoning) เพื่ออธิบายความสัมพันธ์ระหว่างทั้งสามระดับ ว่าทำงานอย่างซ้อนทับกันและส่งผลต่อความรับรู้ทางวัฒนธรรม

ขั้นที่ 3: การถ่ายทอดเชิงสุนทรีย์และการสร้างสรรค์ (creative translation)

- นำกรอบแนวคิด Cultural Obscuration มาตีความผ่าน การสร้างสรรค์งานศิลปะจัดวาง (installation art)

- ใช้ “หน้ากาก” เป็นสัญลักษณ์ของวัฒนธรรมที่คงรูปแต่เปลี่ยนความหมายภายใน โดยการสร้างสรรค์นี้ทำหน้าที่เป็น เครื่องมือทางสุนทรีย์ เพื่อสื่อสารและทดสอบแนวคิดในมิติการรับรู้ (perceptual reflection)

- ผลลัพธ์ของการสร้างสรรค์ถูกใช้เป็น art-based inquiry เพื่อสะท้อนและยืนยันความเข้าใจเชิงแนวคิดเกี่ยวกับสถานะ “การดับงทางวัฒนธรรม”

3. เครื่องมือการวิจัย (research instruments)

- เอกสารและวรรณกรรมทางทฤษฎี (academic texts and theoretical frameworks)

- ข้อมูลทุติยภูมิจากงานวิจัยภาคสนามเดิมของผู้เขียนในชุมชนลุ่มน้ำหมัน

- เครื่องมือสื่อสารเชิงศิลปะ เช่น ภาพถ่าย ศิลปะวัตถุจัดวาง ซึ่งใช้เป็นสื่อสำหรับถ่ายทอดแนวคิด

4. การตรวจสอบความน่าเชื่อถือ (validation and rigor)

- ใช้วิธี การตรวจสอบเชิงตรรกะ (logical validity) และการทวนสอบเชิงเปรียบเทียบ (theoretical triangulation) ระหว่างทฤษฎีและกรณีศึกษา
- กระบวนการสร้างสรรค์ศิลปะได้รับการตีความซ้ำโดยผู้เชี่ยวชาญด้านวัฒนธรรมและศิลปะ เพื่อให้มั่นใจว่าการถ่ายทอดเชิงสัญลักษณ์สอดคล้องกับแนวคิดทางทฤษฎี

ตาราง 1

ตารางสรุปขั้นตอนและกระบวนการวิจัย / Summary Table of Research Process

ขั้นตอน (Phase)	คำอธิบาย (Description)	ผลลัพธ์หลัก (Key Outcome)
ขั้นที่ 1 การทบทวน วรรณกรรม และกรอบทฤษฎี	ทบทวนแนวคิดและทฤษฎีสำคัญ เช่น Cultural Hegemony, Cultural Appropriation, Cultural Transformation, และ Hidden Transcript ศึกษางานของ UNESCO (2001) และงานวิจัยไทย เพื่อวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบข้อจำกัดของทฤษฎีเดิม	เข้าใจช่องว่างขององค์ความรู้และระบุจุดตั้งต้นของแนวคิด Cultural Obscuration
ขั้นที่ 2 การสังเคราะห์ เชิงแนวคิด	สังเคราะห์ผลการทบทวนวรรณกรรมเพื่อสร้างนิยามเชิงแนวคิด ของ Cultural Obscuration พัฒนาแนวคิดสามระดับ ได้แก่ เปลือกความหมายและ โครงสร้างเพื่ออธิบายพลวัตของการบดบังทางวัฒนธรรม	นิยามเชิงแนวคิดและกรอบแนวคิดสามระดับของการบดบังทางวัฒนธรรม
ขั้นที่ 3 การถ่ายทอด เชิงสุนทรียะ และการสร้างสรรค์	นำกรอบแนวคิดมาสู่การสร้างสรรค์ศิลปะ จัดวาง ใช้หน้าฉากเป็นสัญลักษณ์ของวัฒนธรรมที่คงรูปแต่เปลี่ยนความหมาย เพื่อทดสอบแนวคิดในมิติการรับรู้	งานศิลปะจัดวางที่สะท้อนกรอบแนวคิดและเปิดพื้นที่ให้ตีความสภาวะการบดบังทางวัฒนธรรม
ขั้นที่ 4 การตรวจสอบ ความน่าเชื่อถือ	ตรวจสอบความถูกต้องโดยใช้การทวนสอบเชิงเปรียบเทียบระหว่าง ทฤษฎีและกรณีศึกษาพร้อมการตีความซ้ำโดยผู้เชี่ยวชาญ เพื่อให้แน่ใจว่าการถ่ายทอดเชิงสัญลักษณ์สอดคล้องกับแนวคิดทางทฤษฎี	กรอบแนวคิดและงานสร้างสรรค์ที่ผ่านการตรวจสอบเชิงทฤษฎีและสุนทรียะ

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลในบทความนี้เป็นการ วิเคราะห์เชิงแนวคิดและตีความเชิงทฤษฎี (conceptual and interpretive analysis) โดยอาศัยข้อมูลทฤษฎีจากเอกสารทางวัฒนธรรม งานวิจัย และกรณีศึกษาจริง มาประมวลร่วมกับผลการสังเคราะห์ทฤษฎี เพื่อสร้างความเข้าใจใหม่เกี่ยวกับปรากฏการณ์ “การบดบังทางวัฒนธรรม” (cultural obscuration)

1. กรอบการวิเคราะห์ (analytical framework) ผลจากการสังเคราะห์เชิงแนวคิด ทำให้สามารถนิยาม Cultural Obscuration ได้ว่า “ปรากฏการณ์ที่ความหมาย คุณค่า หรือสาระของวัฒนธรรมถูกกลบซ่อน บิดเบือนปรากฏไม่ตรงกับสิ่งที่ผู้คนรับรู้ ส่งผลให้การเข้าใจวัฒนธรรมไม่สมบูรณ์” แนวคิดนี้มองว่าวัฒนธรรมไม่ได้สูญหายแต่ดำรงอยู่ใน “สภาวะไม่ตรงปก” ซึ่งเป็นพลวัตระหว่างการคงอยู่กับการเปลี่ยนแปลง โดยสามารถจำแนกได้เป็น 3 ระดับของการบดบัง ดังนี้

1.1 ระดับเปลือก (surface obscuration)

วัฒนธรรมถูกทำให้เหลือเพียงรูปแบบและสัญลักษณ์ภายนอก ที่เข้าใจง่ายและดึงดูดสายตา เช่น พิธีกรรมที่ถูกลดทอนเพื่อให้เหมาะกับการแสดงหรือการท่องเที่ยว ความสนใจของสังคมมุ่งไปที่ความบันเทิงและความสวยงาม มากกว่าความเชื่อหรือภูมิปัญญาเดิม

ตัวอย่างเชิงกรณี: กรณีศึกษาที่สะท้อนปรากฏการณ์การบดบังในระดับเปลือกได้อย่างชัดเจน คือ ประเพณีผีตาโขนของอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย ซึ่งเป็นวัฒนธรรมที่มีรากฐานความเชื่อ ทางพุทธ ผี และพราหมณ์ แต่ในช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมา เมื่อกระแสเศรษฐกิจสร้างสรรค์และการท่องเที่ยวเข้ามามีบทบาทประเพณีดังกล่าวถูกผลักดันให้กลายเป็น “เทศกาลระดับจังหวัด” ที่มีการจัดการโดยหน่วยงานภายนอกและสื่อสารต่อสาธารณะในลักษณะงานรื่นเริง

ภาพ 1

ภาพงานเทศกาลผีตาโขนส่งเสริมการท่องเที่ยว อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย

ความศักดิ์สิทธิ์ของพิธีกรรมที่เคยผูกพันกับศรัทธาชุมชนค่อย ๆ ถูกแทนที่ด้วยกิจกรรมความบันเทิง เช่น การประกวดหน้ากาก การแสดงบนเวที และการจัดขบวนพาเหรดเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยว รูปแบบภายนอกยังคงสวยงาม สีสันสดใส และได้รับการยอมรับในฐานะ “เอกลักษณ์ของจังหวัดเลย” แต่เนื้อหาภายในกลับถูกลดทอนให้เหลือเพียง ภาพแทนของความสนุกและสีสัน มากกว่าการสื่อสารทางความเชื่อและจิตวิญญาณ

การเปลี่ยนแปลงนี้ทำให้ผีตาโขนดำรงอยู่ในสภาวะ “วัฒนธรรมที่ยังอยู่ แต่แปรเปลี่ยนหน้าที่” จากพิธีกรรมที่เชื่อมโยงคนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ กลายเป็นสื่อแสดงตัวตนเพื่อสร้างรายได้ และภาพลักษณ์ทางการท่องเที่ยว เป็นตัวอย่างชัดเจนของ Surface Obscuration ที่วัฒนธรรมยังคง “เปลือกแห่งรูปแบบ” แต่ “ความหมายถูกกลบไวกายใต้การจัดการเชิงตลาดและสื่อ” ความงดงามของหน้ากากจึงกลายเป็นทั้งสัญลักษณ์ของความภาคภูมิใจ และในขณะเดียวกัน ก็เป็น “หน้ากาก” ที่บดบังความเชื่อและรากทางจิตวิญญาณของชุมชนไว้เบื้องหลัง ผลกระทบที่เกิดขึ้น คือ ความสนใจแต่เพียงเปลือกภายนอกที่ฉาบฉวย และรูปแบบภายนอกนั้นสามารถเปลี่ยนไปได้ตามความต้องการของกระแส เศรษฐกิจ หรือการท่องเที่ยว ท้ายที่สุดจะทำให้สูญเสียความเป็นตัวตนของชุมชน

1.2 ระดับความหมาย (meaning obscuration)

แม้ผู้คนยังรับรู้ว่าการปฏิบัติตามประเพณีเดิม แต่ความหมายเบื้องหลังได้เปลี่ยนไปแล้ว วัฒนธรรมจึงอยู่ในสภาวะ “เหมือนเดิมแต่ไม่เหมือนเดิม” การกระทำเชิงสัญลักษณ์อาจจะยังคงอยู่ แต่สาระของความเชื่อและเจตนาภายในถูกแทนที่ด้วยความหมายใหม่ เช่น การจัดงานที่เคยเป็นพิธีขอบคุณสิ่งศักดิ์สิทธิ์ กลับกลายเป็นการแสดงอัตลักษณ์ทางเศรษฐกิจ

ตัวอย่างเชิงกรณี: ในกรณีของ ประเพณีผีตาโขน การเข้าร่วมขบวนของคนรุ่นใหม่จำนวนมากไม่ได้เกิดจากความเชื่อในพิธีกรรมทางศาสนาอีกต่อไป แต่เกิดจากความรู้สึกภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ท้องถิ่น หรือแรงจูงใจทางสังคมและเศรษฐกิจ เช่น การสร้างภาพลักษณ์ของ “คนด่านซ้าย” ในฐานะผู้มีสีสัน สนุกสนาน และร่วมสมัย ผู้ร่วมงานจึงอาจรู้สึกผูกพันกับเทศกาลในมิติของ “ชุมชนร่วมสมัย” มากกว่าความศักดิ์สิทธิ์เชิงจิตวิญญาณ

ความเชื่อที่ว่าตนเองยังคง “รักษาวัฒนธรรมเดิม” กลับกลายเป็นสิ่งที่ทำให้การเปลี่ยนแปลงภายในยิ่งถูกบดบัง เพราะผู้คนรู้สึกว่าการสืบทอดสิ่งเดิมโดยไม่รู้ว่าความหมายได้แปรเปลี่ยนไปแล้ว เช่น จาก “พิธีส่งพระเวส” กลายเป็น “งานเทศกาลผีตาโขน” ที่เน้นความสนุกและการสร้างรายได้ นี่คือการกลไกของ “การจัดการความหมายโดยไม่รู้ตัว” (unconscious meaning management) ที่ทำให้วัฒนธรรมคงอยู่แต่ความหมายกลับเปลี่ยน

กล่าวอีกนัยหนึ่ง ระดับความหมายของการบดบังทางวัฒนธรรมสะท้อน “การรับรู้ที่หลงเหลือเพียงภาพจำของศรัทธา” โดยที่การกระทำเชิงพิธีกรรมยังดำเนินอยู่ แต่ความเข้าใจ

ในเจตนาแท้จริงได้ถูกแทนด้วยคุณค่าใหม่ที่สังคมกำหนดให้ เช่น ความภาคภูมิใจเชิงอัตลักษณ์ หรือการใช้วัฒนธรรมเป็นสื่อสร้างภาพลักษณ์ชุมชน

ในทำนองเดียวกันกับประเพณีผีตาโขน กรณีของ “บ้านเสายองหิน” ในพื้นที่เดียวกัน ก็สะท้อนการบดบังในระดับความหมายเช่นกัน เดิมทีบ้านเสายองหินเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกิดจากการปรับตัวกับภูมิประเทศและสภาพแวดล้อมของกลุ่มน้ำหมั้นในอำเภอด่านซ้าย โดยใช้ “หิน” เป็นฐานรองรับเสาไม้ เพื่อป้องกันความชื้น สัตว์แมลง และสามารถโยกย้ายได้เมื่อเกิดภัย ซึ่งสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติในเชิงนิเวศวัฒนธรรม

ภาพ 2

บ้านเสายองหินในอำเภอด่านซ้าย ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกิดจากการปรับตัวกับสภาพแวดล้อม

แต่ในปัจจุบัน บ้านเสายองหินถูกมองและนำเสนอในฐานะ “ของแปลก” หรือ “เอกลักษณ์ท้องถิ่น” ที่เน้นคุณค่าทางทัศนภาพและการท่องเที่ยว มากกว่าความรู้และภูมิปัญญาเบื้องหลัง การรับรู้ของคนรุ่นใหม่จึงมุ่งไปที่ “รูปลักษณ์” ของบ้าน มากกว่าความหมายเชิงความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม นี่คือตัวอย่างของ Meaning Obscuration ที่วัฒนธรรมยังคงอยู่ในรูปของวัตถุและภาพจำ แต่ความเข้าใจในรากที่แท้จริงของมันได้เปลี่ยนไปแล้วโดยไม่รู้ตัว

สรุปจากกรณีทั้งสองนี้จึงชี้ให้เห็นกลไกเดียวกันของ Meaning Obscuration ที่ว่า วัฒนธรรมยังคงรูปแต่ไม่ตรงกับความหมายเดิม เกิดการจัดการความหมายแบบไม่รู้ตัว (unconscious meaning management) ทำให้ผู้คนรู้สีกว่ากำลังรักษารากทางวัฒนธรรม ทั้งที่ในความจริงกำลังสืบทอด “ภาพจำของวัฒนธรรม” มากกว่าวัฒนธรรมในความหมายเชิงจิตวิญญาณหรือเชิงนิเวศ ผลกระทบในระดับความหมาย คือ วัฒนธรรมจะสูญเสียความมีชีวิตและกลายเป็นเพียง สิ่งที่ถูกผลิตซ้ำ(reproduced form) โดยที่ผู้ปฏิบัติยังเชื่อว่าตนกำลังสืบทอดของเดิม ทั้งที่แก่นความหมายได้ถูกแทนที่ไปแล้วโดยไม่รู้ตัว การสืบทอดจึงเปลี่ยนจากการส่งต่อความเชื่อไปเป็นการทำตามรูปแบบ ความหมายจึงเกิดการเลื่อนไหล (meaning drift) ทำให้สูญเสียความหมายในวัฒนธรรม และถูกสร้างใหม่ตามทิศทางของแรงขับ ส่งผลให้

วัฒนธรรมเปิดช่องให้โครงสร้างภายนอกเข้ามากำหนดและสร้างความหมายแทนชุมชน นำไปสู่การบดบังในระดับโครงสร้างในที่สุด

1.3 ระดับโครงสร้าง (structural obscuration)

ระดับโครงสร้างคือ ชั้นที่ลึกที่สุดของการบดบังทางวัฒนธรรม เป็นชั้นที่ ความหมายของวัฒนธรรม ถูกจัดการและกำหนดโดยอำนาจทางสังคม การเมือง และเศรษฐกิจ มากกว่าจะเกิดจากการรับรู้ของชุมชนเอง การบดบังในระดับนี้จึงไม่ใช่เพียงการสูญเสียความเข้าใจหรือการบิดเบือนทางความหมายเท่านั้น แต่คือกระบวนการที่โครงสร้างของอำนาจ เข้ามามีบทบาทว่า วัฒนธรรมใดควรถูกนำเสนอ วัฒนธรรมใดควรถูกเงียบเสียง และความหมายใดคือ ความถูกต้องภายใต้ระบบที่ผู้คนยอมรับโดยที่ไม่รู้ตัวซึ่งเป็นสิ่งที่ Gramsci (1971) เรียกว่า “อำนาจนำทางวัฒนธรรม” (cultural hegemony) อำนาจที่ไม่จำเป็นต้องบังคับแต่ทำให้เกิดการยอมรับโดยสมัครใจผ่านวาทกรรม (Hall, 1997; Foucault, 1980)

ในกรณีของ ผีตาโชน การเปลี่ยนแปลงของบทบาทรัฐและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในการจัดงานได้สะท้อนการเข้ามาครอบงำทางโครงสร้างอย่างชัดเจน เดิมทีพิธีกรรมนี้เป็นของชุมชนโดยผู้นำทางจิตวิญญาณ ซึ่งชุมชนมีบทบาทหลักในการกำหนดรูปแบบ เวลา และสถานที่ แต่ภายหลังเมื่อมีการส่งเสริมจากภาครัฐทั้งในนโยบายและงบประมาณ การจัดงานจึงกลายเป็นกิจกรรมที่ต้องผ่านระบบงบประมาณ การอนุมัติ และเริ่มที่กำหนดโดยหน่วยงานส่วนกลาง เช่น กรมส่งเสริมวัฒนธรรม หรือองค์การบริหารส่วนจังหวัด ผลลัพธ์คือ พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่เคยเป็นของชุมชนถูกแปรให้เป็นพื้นที่ทางการเมืองที่แฝงด้วยการพัฒนา ความศักดิ์สิทธิ์และความเชื่อของคนในพื้นที่ถูกกลบไว้ได้คำว่า “เอกลักษณ์จังหวัด” หรือ “งานท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม” ซึ่งสอดคล้องกับสิ่งที่ Scott (1990) เรียกว่า “hidden transcripts” หรือ “สิ่งที่ถูกพูดโดยไม่พูด” วาทกรรมที่พรากอำนาจไว้ภายใต้ถ้อยคำของความร่วมมือและการพัฒนา

ภาพ 3

เทศกาลผีตาโชนในงานบุญหลวงได้รับการส่งเสริมจากระดับท้องถิ่นและภาครัฐในนโยบาย “วัฒนธรรมสร้างรายได้” หรือ “Soft Power”

ในทำนองเดียวกัน บ้านเสายองหิน ซึ่งเคยเป็นผลผลิตของภูมิปัญญาในการปรับตัวต่อภูมิประเทศและสภาพแวดล้อมของกลุ่มน้ำหมัน ก็เผชิญกับการจัดการเชิงโครงสร้างในลักษณะเดียวกัน การอนุรักษ์ที่ดำเนินการโดยหน่วยงานรัฐหรือสถาบันวิชาการที่มุ่งเน้น “รูปลักษณ์ทางวัตถุ” มากกว่า “ความหมายทางวัฒนธรรม” ชาวบ้านซึ่งเป็นเจ้าของความรู้ถูกลดบทบาทลงเป็นเพียง “ผู้ให้ข้อมูล” ขณะที่การตีความคุณค่าและแนวทางการอนุรักษ์กลายเป็นถูกนิยามจากผู้เชี่ยวชาญ สิ่งนี้สะท้อนกลไกของ structural obscuration ที่วัฒนธรรมถูกทำให้ถูกต้องภายใต้ระบบราชการและการอนุมัติจากส่วนกลาง แต่ความหมายแท้จริงที่ผูกพันกับวิถีชีวิตกลับถูกกลบเกลื่อนไปโดยคำว่ามาตรฐานหรือคุณค่าทางสถาปัตยกรรม

โครงสร้างทางการเมืองและระบบราชการเช่นนี้ยังสัมพันธ์กับ “ระบบทุนวัฒนธรรม” ที่เชื่อมโยงกับนโยบายเศรษฐกิจสร้างสรรค์ในระดับประเทศ ซึ่งทำให้วัฒนธรรมถูกใช้เป็นทรัพยากรทางเศรษฐกิจมากกว่าการดำรงชีวิตของชุมชน (สุชาติ เศรษฐมาลินี, 2552) การตีความวัฒนธรรมจึงกลายเป็นการต่อรองระหว่าง “ผู้กำหนดนโยบาย” กับ “ผู้ปฏิบัติ” โดยที่ชุมชนส่วนใหญ่มิยอมรับโดยไม่รู้ตัวว่าความหมายของตนเองได้ถูกจัดการไปแล้ว สภาวะเช่นนี้ ก่อให้เกิดสิ่งที่ผู้เขียนเรียกว่า “วัฒนธรรมลับ-ลวง-พราง” (culture of concealment) วัฒนธรรมที่ยังคงปรากฏให้เห็น แต่ภายในแฝงการจัดการและการควบคุมเชิงอำนาจที่ละเอียดอ่อนจนกลายเป็นส่วนหนึ่งของระบบปกติ (สุชาติ สวัสดิ์ศรี, 2552) ผลกระทบที่เกิดขึ้นในระดับโครงสร้างนี้กว้างและลึกที่สุด เป็นระดับที่การสูญเสียไม่สามารถประเมินค่าได้ เพราะสิ่งที่หายไปไม่ใช่เพียงแค่ความหมาย แต่คือ ความสามารถของผู้คนในการรู้วาทนกำลังสูญเสียไร

2. ความสัมพันธ์เชิงพลวัตของสามระดับ (dynamic interconnections)

กระบวนการของการบดบังทางวัฒนธรรมไม่ได้เป็นแบบแยกส่วน แต่เชื่อมโยงและส่งผลต่อกันอย่างเป็นพลวัต (dynamic system) ระดับเปลือก ความหมาย และโครงสร้าง เป็นสิ่งที่ไม่ได้เกิดขึ้นตามลำดับแบบเป็นเส้นตรง แต่ทำงานแบบวงจรซ้อนทับ (interlocking cycle) ที่ส่งเสริมซึ่งกันและกันอย่างต่อเนื่อง (Hall, 1997; Bourdieu, 1990) เมื่อวัฒนธรรมหนึ่งเริ่มถูกลดทอนให้เหลือเพียงรูปแบบภายนอก (ระดับเปลือก) การรับรู้ของผู้คนก็จะค่อย ๆ ปรับตามความเข้าใจนั้นใหม่ (ระดับความหมาย) และเมื่อการรับรู้นั้นได้รับการยืนยันหรือสนับสนุนโดยกลไกรัฐ สื่อ หรือโครงสร้างทางอำนาจ (ระดับโครงสร้าง) ความหมายที่ถูกบดบังจึงกลายเป็น “ความจริงใหม่” ที่สังคมยอมรับโดยไม่ตั้งคำถาม (Gramsci, 1971; Foucault, 1980)

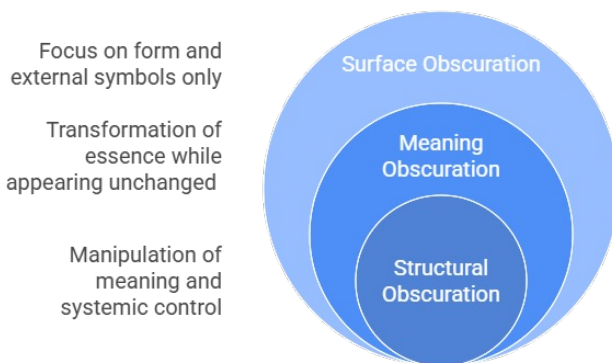
ในทางกลับกัน โครงสร้างทางการเมืองและเศรษฐกิจก็ใช้ “วัฒนธรรมที่ถูกทำให้เข้าใจง่าย” จากระดับเปลือกเป็นเครื่องมือสร้างความชอบธรรม เช่น การเน้นภาพจำของวัฒนธรรมเชิงท่องเที่ยว หรือการใช้สัญลักษณ์ท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์ สิ่งนี้ตอกย้ำให้ระดับความหมายของวัฒนธรรมยิ่งห่างออกจากรากเดิม กลายเป็นวงจรของการ “ผลิตซ้ำความ

เข้าใจที่พร่าเลือน” (reproduction of obscured meaning) ซึ่งซับซ้อนไปพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (Bourdieu, 1993)

ดังนั้น ทั้งสามระดับไม่ได้เป็นเพียงลำดับขั้น แต่เป็นกลไกที่เชื่อมต่อกันอย่างมีความซับซ้อน จะเห็นได้ว่าวัฒนธรรมในระดับเปลือกกลายเป็นวัตถุดิบให้โครงสร้างใช้ผลิตซ้ำวัฒนธรรมในระดับความหมายกลายเป็นพื้นที่ของการตีความและจัดการทางสังคม ส่วนวัฒนธรรมในระดับโครงสร้างคือ กลไกที่คอยกำหนดกรอบการมองเห็นและไม่เห็นของสังคม (Foucault, 1980) เมื่อวงจรนี้ดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง วัฒนธรรมจึงดำรงอยู่ในสถานะ “หน้ากาก” ที่ภายนอกดูงดงามและเคลื่อนไหว แต่ภายในไม่ได้เกิดจากความสมดุลโดยธรรมชาติของนิเวศวัฒนธรรมเลย

ภาพ 4

แผนภูมิความสัมพันธ์ระดับการบดบังทางวัฒนธรรม จากระดับเปลือก ระดับความหมาย และระดับโครงสร้าง

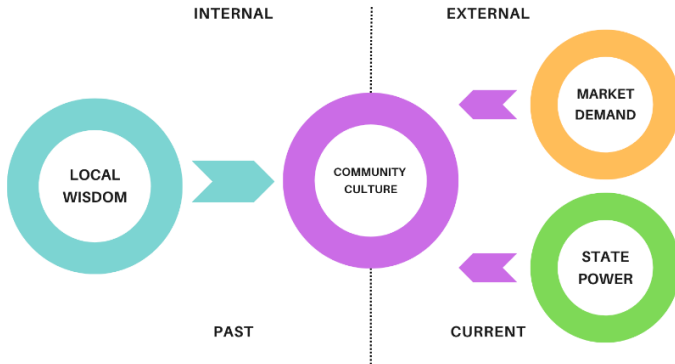
Dynamic Relationship of Three Levels of Cultural

3. การตีความและการสะท้อนเชิงศิลปะ (Artistic Interpretation) ในระดับของการสื่อสารและการสร้างความเข้าใจต่อสถานะ “การบดบังทางวัฒนธรรม” ศิลปะสามารถทำหน้าที่เป็นทั้งเครื่องมือในการ ตีความ (interpretation) และสะท้อน (reflection) วัฒนธรรมที่ไม่สามารถอธิบายได้ด้วยถ้อยคำเพียงอย่างเดียว Dewey (1934) อธิบายว่า ศิลปะคือ “ประสบการณ์ที่ทำให้มนุษย์เข้าใจโลกผ่านความรู้สึก” (art as experience) ซึ่งสามารถเปิดพื้นที่ให้เห็นสิ่งที่ซ่อนอยู่ในประสบการณ์ทางสังคม ขณะที่ Sullivan (2010) และ Eisner

(2002) เห็นพ้องว่า ศิลปะมิได้เป็นเพียงการแสดงออก แต่เป็นกระบวนการวิจัยเชิงความหมาย (art-based research) ที่ผู้สร้างและผู้ชมต่างมีส่วนร่วม

ภาพ 5

แผนภูมิแนวคิดงานสร้างสรรค์ศิลปะจัดวาง “ภายใต้หน้ากากวัฒนธรรม ตอนที่ 1”

ในกระบวนการสร้างสรรค์งานศิลปะของชุมชน ประกอบด้วยการเชิญชวน “คนในชุมชนด่านซ้าย” มาวาดภาพใดก็ได้บนหน้ากากเปล่า ดังกิจกรรมใน ภาพ 6 ซึ่งภาพที่วาดจะต้องเป็นภาพที่สะท้อนความเป็นด่านซ้ายจากความรู้สึกของผู้วาด โดยให้โจทย์การวาดไว้ คือ “ด่านซ้ายบ้านของฉัน” และให้มีข้อแม้ว่า ภาพที่วาดจะต้องไม่เกี่ยวข้องกับผีตาโขน ข้อแม้ที่ตั้งไว้นี้ไม่ใช่การลบวัฒนธรรมใดวัฒนธรรมหนึ่งออกไป แต่เป็นการทำให้นึกถึงสิ่งที่ถูกปล่อยว่างและเป็นการคืนอำนาจความหมาย ให้กับคนในพื้นที่ เพื่อให้พวกเขาเผยสิ่งที่ถูกซ่อนอยู่จากประสบการณ์จริง

ภาพ 6

ภาพกิจกรรม “สร้างสรรค์งานศิลป์ บนหน้ากากผีตาโขนน้อย”

จากกิจกรรม “สร้างสรรค์งานศิลป์บนหน้ากากผีตาโขนน้อย” หน้ากากที่ถูกวาดภาพลงไปจากคนในชุมชน เปรียบเสมือนความรู้สึกนึกคิดของคนในชุมชนที่มีต่อด้านซ้ายชุมชนของเขาเอง สิ่งที่ถูกถ่ายทอดออกมาบนหน้ากากนั้นถูกแบ่งได้เป็น 4 มิติหลัก ๆ ดังภาพ 7 คือ 1) ด้านสภาพแวดล้อมและภูมิทัศน์วัฒนธรรม ผู้วาดส่วนใหญ่ให้ข้อมูลว่าประทับใจ และเห็นสิ่งที่เป็นธรรมชาติที่สวยงามเต็มไปด้วยทิวเขารอบตัวตลอดเวลาตั้งแต่จำความได้ หลายคนทำงานในต่างถิ่นฐานกลับมาจะคิดถึงสภาพแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติเป็นอันดับแรก 2) ด้านศรัทธาและความเชื่อ ผู้คนที่นี่ยังมีความผูกพันกับความเชื่อที่เป็นแกนกลางเป็นศูนย์รวมจิตใจของชุมชนในอดีต 3) ด้านชุมชนและสังคม ผู้วาดให้ความสำคัญและจดจำความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัว ผู้คนในชุมชนที่มีความเอื้อเฟื้อ มีมิตรที่ดีต่อกันซึ่งหายากในพื้นที่ชุมชนอื่น และ 4) ด้านภูมิปัญญา คนในชุมชนมีความภาคภูมิใจกับภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น บ้านเสายองหิน กังหันพัดน้ำ เป็นต้น

ภาพ 7

ภาพแผนภูมิ หน้ากากที่ถูกถ่ายทอดภาพวาด “ด้านซ้ายบ้านของฉัน” จากชุมชน

			
สภาพแวดล้อม และภูมิทัศน์วัฒนธรรม	ศรัทธาและความเชื่อ	ชุมชนและสังคม	ภูมิปัญญา

งานศิลปะจากชุมชนเหล่านี้ได้สะท้อนกลับสิ่งที่เป็นวิถีชีวิตที่มีอยู่แท้จริงออกมาและปรากฏบนหน้ากากแทนภาพจำของผีตาโชน สิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นทุกช่วงเวลาในพื้นที่จริง ไม่ใช่เพียงวัฒนธรรมได้วัฒนธรรมหนึ่งที่มีขึ้นเพียงช่วงเวลาสั้น ๆ ช่วงเวลาหนึ่ง แต่กลับบดบังทุกสิ่งที่เป็นความสมดุลในพื้นที่ชุมชนลุ่มน้ำหมัน งานกิจกรรมและศิลปะจัดวางในพื้นที่จะเป็นสิ่งที่กระตุ้นความตระหนักรู้ให้แก่ชุมชน และแสดงให้เห็นคนนอกชุมชนเห็นถึงความสมดุล ความน่าสนใจที่อาจถูกบดบังและมองข้ามไป

ศิลปะทำหน้าที่เสมือน “การจำลองและการเปิดเผยวงจรการบดบังในเวลาเดียวกัน” (Eisner, 2002; Sullivan, 2010) ตามภาพ 8 ผู้วิจัยได้นำภาพวาดบนหน้ากากผีตาโชนน้อยของชุมชนมาแสดงในรูปแบบแกลลอรี่ โดยใช้ กลไกการสื่อสาร (interpretive mechanism) การจัดวางที่ทำให้ผู้ชมต้องหยุดตั้งใจดู แทนการเสพภาพจำอย่างรวดเร็ว ผู้วิจัยออกแบบกรอบ

รูปที่มีความสวยงามแต่เป็นกรอบที่ไม่สมบูรณ์นัก เพื่อสื่อถึงสิ่งที่จำกัดความเป็นวัฒนธรรม ด้านซ้ายในแบบบังคับให้มองในกรอบ ขณะเดียวกันในกรอบรูปนั้นผู้วิจัยเลือกที่จะเปลือยฉาก หลังออกเพื่อให้ฉากหลังเป็นเนื้อเดียวกันกับภายนอกกรอบ ทำให้ผู้ชมงานรู้สึกถึงความเป็นอิสระที่ถูกกรอบนั้นครอบอยู่ โดยภายในกรอบนั้นใช้ภาพวาดบนหน้ากากผีตาโขนน้อย ที่วาดจากคนในชุมชนสะท้อนวัฒนธรรมในด้านซ้าย ภายใต้โจทย์ “ด้านซ้ายบ้านของฉัน” (ที่ไม่เกี่ยวข้องกับผีตาโขน) สิ่งที่เห็น (ภาพบนหน้ากาก) เชื่อมกับสิ่งที่ถูกกละเลย (ฉากหลังของวัฒนธรรม) อย่างไร โดยไม่สรุปแทนผู้ชมทั้งหมด การจัดแสดงจึงช่วยพาผู้ชมขยับจากความรู้สึกสนุก/ภาพ/รูปลักษณ์ ไปสู่ความเข้าใจที่มาก คุณค่า และความสัมพันธ์ร่วมในพื้นที่

ภาพ 8

ศิลปะจัดวาง “หน้ากาก (บดบัง) วัฒนธรรม”

กล่าวโดยสรุป การออกแบบศิลปะเชิงวัฒนธรรมไม่ได้เป็นเพียงเครื่องมือสื่อสารของ ทฤษฎีแต่คือ ศิลปะที่ทำให้เห็นความหมายทางวัฒนธรรมที่ซับซ้อนให้เข้าใจได้ง่ายขึ้น และปลูก ให้คนเห็นว่าสิ่งที่ดูเหมือนปกติอาจเป็นเพียงภาพสะท้อนของระบบที่ถูกจัดการ แม้ว่าจะไม่ได้ เกิดจากความตั้งใจในการจัดการก็ตาม เพื่อให้ผู้คนเข้าใจและสร้างวัฒนธรรมที่สามารถดำรง อยู่ได้ด้วยความหมายที่แท้จริง ไม่ใช่ “วัฒนธรรมในสภาวะไม่ตรงปก”

5.1 สรุปและอภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ที่ 1: การพัฒนาแนวคิดเชิงทฤษฎีของ Cultural Obscuration

การนิยามแนวคิด Cultural Obscuration มีจุดมุ่งหมายเพื่อ สร้างความสมดุลทางนิเวศวัฒนธรรม โดยให้ความสำคัญกับที่มา คุณค่า และเนื้อหาสาระทางวัฒนธรรม ไม่ใช่ให้ความสำคัญเพียงแค่หน้ากาหรือเปลือกที่มีความโดดเด่นหรือน่าสนใจมากกว่า และมุ่งหมายขยายกรอบความเข้าใจทางวัฒนธรรมจากการมองว่าวัฒนธรรมเพียงแค่ “ถูกครอบงำ” หรือ “ถูกเปลี่ยนแปลง” ไปสู่การตระหนักว่า บางวัฒนธรรมที่ดำรงอยู่เหมือนปกติแท้จริงแล้วอาจถูกบดบังความหมายหรือเป้าหมายที่แท้จริง โดยที่ผู้คนไม่ได้ตระหนักรู้ถึงความหมายนั้น วัฒนธรรมในสถานะเช่นนี้จึงดูเหมือนคงเดิมในรูปลักษณะ และการตีความเชิงกรอบแนวคิดนี้พบว่า ช่วยเติมเต็มช่องว่างระหว่างทฤษฎี Cultural Hegemony ของ Gramsci (1971) ซึ่งมุ่งอธิบายการยอมรับอำนาจโดยความสมัครใจ, ทฤษฎี Cultural Appropriation ที่เน้นการยึดครองและนำวัฒนธรรมไปใช้โดยกลุ่มอื่น และแนวคิด Cultural Transformation ที่มองว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงเชิงรูปแบบ แต่ยังไม่สามารถอธิบาย “การคงอยู่ของวัฒนธรรมในสถานะที่ความหมายไม่ตรงปก” ได้อย่างครบถ้วน

เมื่อเปรียบเทียบกับทฤษฎีเดิมดังกล่าว กรอบแนวคิด Cultural Obscuration เสนอมุมมองวัฒนธรรมในเชิงพลวัตที่ลึกลงไปอีก โดยชี้ให้เห็นว่าความเปลี่ยนแปลงไม่จำเป็นต้องเกิดจากแรงกดดันโดยตรงจากภายนอก เช่น การครอบงำของชนชั้นนำ (Gramsci, 1971) หรือการลอกเลียนวัฒนธรรม (Ziff & Rao, 1997) แต่สามารถเกิดขึ้นภายในกระบวนการของชุมชนเอง เมื่อวัฒนธรรมถูกตีความใหม่ตามความคุ้นชินและการเปลี่ยนแปลงของยุคสมัย จนกลายเป็นสถานะของการบดบังด้วยความสมัครใจ (self-obscuration)

ดังนั้น การพัฒนาแนวคิด Cultural Obscuration จึงถือเป็นการวางฐานทฤษฎีใหม่สำหรับการทำความเข้าใจ “วัฒนธรรมในสถานะไม่ตรงปก” สถานะที่ความหมายและคุณค่าของวัฒนธรรมยังคงดำรงอยู่ แต่ถูกจัดการ บิดเบือน หรือเปลี่ยนกรอบการรับรู้ ไปตามโครงสร้างของอำนาจทางสังคม เศรษฐกิจ และเทคโนโลยี แนวคิดนี้จึงเป็นทั้งเครื่องมือวิเคราะห์และเครื่องเตือนให้สังคมตระหนักว่า การรักษาวัฒนธรรมไม่ได้หมายถึงการอนุรักษ์รูปแบบภายนอก แต่คือการ “มองผ่านทะลุหน้ากา” เพื่อค้นหาเจตนารมณ์และความหมายที่แท้จริงของวัฒนธรรมที่ซ่อนอยู่ภายใน

5.2 สรุปและอภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ที่ 2: การวิเคราะห์และสังเคราะห์กระบวนการของการบดบังทางวัฒนธรรมในสามระดับ ผลการวิเคราะห์เชิงแนวคิดสะท้อนว่า Cultural Obscuration ไม่ใช่ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในระยะสั้น แต่เป็นกระบวนการที่ค่อยๆ

ก่อตัวขึ้นในสามระดับที่สัมพันธ์กัน ได้แก่ ระดับเปลือก (surface obscuration), ระดับความหมาย (meaning obscuration) และ ระดับโครงสร้าง (structural obscuration) ซึ่งแต่ละระดับสะท้อนพลวัตที่ซับซ้อนและทับซ้อนกันทางสังคม

การสังเคราะห์ “วัฒนธรรมในสภาวะไม่ตรงปก” ไม่ได้มุ่งหมายจะอธิบายกรอบแนวคิด บดบังทางวัฒนธรรมในฐานะกรอบองค์รวม แต่ทำหน้าที่ขยายความเข้าใจในระดับเฉพาะของ “การบดบังเชิงความหมาย” (meaning obscuration) ซึ่งเป็นขั้นระดับกลางของกระบวนการ บดบังทั้งสามระดับ “ภาวะไม่ตรงปก” ถูกใช้เป็นเลนส์ในการมองเห็นพลวัตของวัฒนธรรมที่ยังดำรงอยู่ในรูปลักษณะภายนอก แต่ความหมายภายในได้แปรเปลี่ยนโดยที่ผู้คนไม่รู้ตัว อันเป็น ภาวะที่สะท้อนความไม่สมดุลระหว่างการคงอยู่กับการเปลี่ยนแปลงของระบบวัฒนธรรม

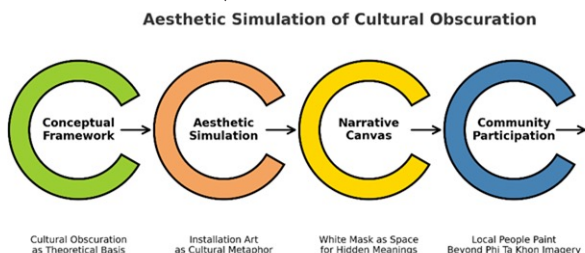
โดยในบทความนี้ทำหน้าที่เป็น ตัวเชื่อมระหว่างปรากฏการณ์ร่วมสมัยที่มองเห็นได้ใน ชีวิตจริง กับการสร้างกรอบทฤษฎีทางวัฒนธรรมที่ลึกซึ้งกว่า เพื่อปูทางสู่การพัฒนาแนวคิด Cultural Obscuration ในระดับทฤษฎีเต็มรูปแบบต่อไปในอนาคต

5.3 สรุปและอภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ที่ 3: การต่อยอดแนวคิดสู่การสร้างสรรค์ศิลปะ

การสร้างสรรค์งานศิลปะจัดวางเรื่อง “หน้ากาก (บดบัง) วัฒนธรรม” เป็นการถ่ายทอด แนวคิด Cultural Obscuration ในระดับของ “การบดบังเชิงความหมาย” (meaning obscuration) ที่สะท้อนภาวะ “ไม่ตรงปก” ของวัฒนธรรมร่วมสมัย ผ่านรูปแบบศิลปะที่ให้ผู้ชมสัมผัสและตระหนักถึงการแปรเปลี่ยนของความหมายโดยไม่รู้ตัว แนวคิดหลักของงานศิลปะนี้เริ่มจากการเปิดพื้นที่ให้คนในชุมชนลุ่มน้ำหมันร่วมกัน “วาดเรื่องราวของวัฒนธรรมด้านซ้าย” ลงบนหน้ากากผีตาโชนน้อยภายใต้เงื่อนไขสำคัญว่า “ไม่ว่าสิ่งที่เกี่ยวข้องกับผีตาโชน” เพื่อกระตุ้นให้ผู้ร่วมสร้างสรรค์หันกลับมามองวัฒนธรรมอื่น ๆ ในชีวิตประจำวันของตนเอง ทั้งความเชื่อ วิถี การประกอบอาชีพ หรือธรรมชาติรอบตัว ที่มักถูกบดบังโดยภาพจำของ “ผีตาโชน” ในฐานะวัฒนธรรมหลักที่โดดเด่นของด้านซ้าย

ภาพ 9

แผนภูมิแนวคิดเชิงทฤษฎีของ Cultural Obscuration มีจุดมุ่งหมายเพื่อทำความเข้าใจความสมดุลทางนิเวศ วัฒนธรรมโดยให้ความสำคัญกับที่มา คุณค่า และเนื้อหาสาระทางวัฒนธรรม

6.1 ข้อเสนอเชิงทฤษฎี (theoretical implications)

1. พัฒนารอบแนวคิด Cultural Obscuration ให้เป็นกรอบการวิจัยเชิงทฤษฎีสามารถต่อยอดได้ในหลากหลายมิติ งานนี้เสนอให้ใช้แนวคิดดังกล่าวเป็นกรอบวิเคราะห์ในการศึกษาวัฒนธรรมร่วมสมัยที่ไม่ได้หายไป แต่ถูกปรับเปลี่ยนเชิงความหมาย เช่น พิธีกรรม ประเพณี การสื่อสาร หรือสื่อสังคมออนไลน์ เพื่อสำรวจกลไก “การดำรงอยู่ภายใต้หน้าฉาก” ในบริบทที่แตกต่างกัน

2. ขยายการใช้กรอบแนวคิดไปสู่การเปรียบเทียบเชิงพื้นที่และระหว่างวัฒนธรรม (cross-cultural comparison)

เพื่อให้เข้าใจรูปแบบการบดบังที่เกิดขึ้นในแต่ละสังคม เช่น การบดบังในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์กับเศรษฐกิจท่องเที่ยว หรือในโลกดิจิทัลกับอัตลักษณ์ท้องถิ่น

3. เชื่อมโยงกับแนวคิดเชิงระบบ (systems thinking) เพื่อสร้าง “โมเดลนิเวศแห่งการบดบัง” ที่อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้าง อำนาจ ความเชื่อ และการรับรู้ทางสังคม ซึ่งอาจกลายเป็นแนวทางพัฒนาไปสู่ “ทฤษฎีวัฒนธรรมร่วมสมัยไทย” ในอนาคต

6.2 ข้อเสนอเชิงสังคมและนโยบายวัฒนธรรม (sociocultural and policy implications)

1. สร้างธรรมาภิบาลทางวัฒนธรรม (cultural governance) ที่เปิดโอกาสให้ชุมชนมีสิทธิในการกำหนดความหมายของวัฒนธรรมตนเอง ภายใต้สถานการณ์ที่รัฐหรือทุนมักเป็นผู้กำหนดภาพจำทางวัฒนธรรม จึงควรส่งเสริมกลไกที่ให้ชุมชนร่วมกำหนดทิศทาง การจัดกิจกรรม และการตีความพิธีกรรม เพื่อให้วัฒนธรรมยังมีชีวิตไม่ใช่เพียงวัตถุทางนโยบาย

2. ปรับแนวทางการอนุรักษ์จาก “เชิงรูปแบบ” ไปสู่ “เชิงความหมาย” หน่วยงานด้านวัฒนธรรมควรมุ่งเน้นการสืบทอด “ความเข้าใจและเจตจำนง” มากกว่าการจำลองภาพลักษณ์ เช่น การส่งเสริมโครงการเรียนรู้จากปราชญ์ชุมชน การฟื้นคืนพิธีกรรมในบริบทจริง และการสร้างพื้นที่สนทนาระหว่างรุ่น

3. กำหนดนโยบาย Soft Power ที่มีมิติของจิตวิญญาณและความหมายร่วม (shared meaning) การใช้วัฒนธรรมเพื่อขับเคลื่อนเศรษฐกิจควรตั้งอยู่บนฐานของความเข้าใจ ไม่ใช่การนำเสนอเพื่อการบริโภคเพียงอย่างเดียว แนวคิด Cultural Obscuration สามารถเป็นกรอบวินิจฉัยเพื่อประเมินความสมดุลระหว่างการสร้างรายได้กับการรักษาแก่นวัฒนธรรม

6.3 บทสรุปเชิงคุณค่า (concluding reflection)

แนวคิด Cultural Obscuration เสนอให้มองวัฒนธรรมไม่ใช่เพียงสิ่งที่ควรอนุรักษ์หรือเพียงแค่เฉลิมฉลอง แต่คือ กระบวนการสะท้อนสถานะภายใต้โครงสร้างที่ซับซ้อน การมอง

ผ่าน “หน้าากาวัฒนธรรม” ไม่ใช่การถอดหน้าากา เพื่อหาเพียงแค่ความจริง แต่เพื่อให้เข้าใจภายใต้ความเปลี่ยนแปลงและการจัดการเชิงอำนาจยังคงมีวัฒนธรรมอยู่ ศิลปะการออกแบบและการวิจัยจึงควรทำหน้าที่เพื่อช่วยเปิดพื้นที่ให้เห็นอีกครั้ง ไม่ใช่เพียงแค่เห็นวัฒนธรรมแต่เห็นตัวเราเองในวัฒนธรรมนั้น

เอกสารอ้างอิง

- สุชาติ เศรษฐมาลินี. (2552). *เศรษฐศาสตร์การเมืองว่าด้วยทุนนิยมและวัฒนธรรม*. ฟาเดียวกิน.
- สุชาติ สวัสดิ์ศรี. (2552). *ลับ ลวง พราง: ว่าด้วยกลยุทธการต่อสู้ทางวัฒนธรรม*. อ่าน.
- Bourdieu, P. (1990). *The logic of practice*. Stanford University Press.
- Bourdieu, P. (1993). *The field of cultural production: Essays on art and literature*. Polity Press.
- Dewey, J. (1934). *Art as experience*. Minton, Balch & Company.
- Eisner, E. W. (2002). *The arts and the creation of mind*. Yale University Press.
- Foucault, M. (1980). *Power/knowledge: Selected interviews and other writings 1972–1977*. Pantheon books.
- Gramsci, A. (1971). *Selections from the prison notebooks*. International publishers.
- Hall, S. (1997). The work of representation. In Hall, S. (Ed.), *Representation: Cultural representations and signifying practices* (pp. 13–74). Sage.
- Scott, J. C. (1990). *Domination and the arts of resistance: Hidden transcripts*. Yale University Press.
- Sullivan, G. (2010). *Art practice as research: Inquiry in visual arts* (2nd ed.). Sage.
- UNESCO. (2001). UNESCO universal declaration on cultural diversity. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000127160>
- Ziff, B., & Rao, P. V. (Eds.). (1997). *Borrowed power: Essays on cultural appropriation*. Rutgers University Press.

